

למה הוצרך רבי להשיב לרבי נתן שיסבון תנן ועל כן יכול הוא להנחיל אף לדעת החולקים על רבי יוחנן בן ברוקה, הלא בין כך ובין כך, בין למאן דאמר 'סבון' תנן ובין למאן דאמר 'רתון' תנן, יש להקשות, הא – והרי אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, ואין הקנה את הנכסים לבניו שיוולדו לאחר מכן, ואפילו לרבי מאיר דאמר אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, הני מילי – כל מה שאמר שיכול הוא להקנות אין זה אלא כשהוא מקנה דבר שלא בא לעולם לרבי – לאדם שישנו בעולם, כגון שהוא מקנה לו פירות דקל שיצמחו לאחר מכן, שכיון שהמקבל בעולם יכול הנותן לשעבד עצמו למקבל, שיתן לו מה שיבוא לאחר זמן, אבל אם הוא מקנה לרבי – לאדם שאינו בעולם, כמו כאן שמקנה לבניו שיוולדו אחר זמן, לא אמר בזה רבי מאיר את דבריו, ואין הקנתו הקנאה, משום שאינו יכול לשעבד את עצמו למי שאינו בעולם, ואם כן, לכל השיטות קשה איך מתחייב אדם בכתובת בנין דכרין. אבל על כרחך תאמר שתנאי וחייב שהטילו בית דין שאני – שונה משאר חיובים שמטיל אדם על עצמו, שיש כח בידם לחייב אדם אף בחיובים שאינו יכול לקבל על עצמו, ועל כן יכול הוא להתחייב גם לדבר שלא בא לעולם, ואם כן הקא נמי – כך גם נוכל ליישב את שאלת רבי נתן ממה שמנחיל את ירושת הכתובה לחלק מבניו, שאין זה דווקא כרבי יוחנן בן ברוקה, אלא תנאי בית דין שאני, וגם אם 'רתון' תנן אפשר להעמיד את המשנה כחכמים, ולומר שאף שדריך כלל אין הנחלה מועילה לדעתם, מכל מקום בכח תנאי בית דין יכולה היא לחול. ואם כן מדוע היה צריך לומר לרבי נתן הבבלי, שיסבון תנן כדי להעמיד את המשנה גם כחכמים.

אמר ליה אביי לרב פפא, מה שלא ענה כן רבי לרבי נתן, הוא משום דקא מפיק ליה – שנכתב הדבר במשנה בלשון 'רתון' – ירשו, ואילו היה רבי עונה לרבי נתן שאמנם 'רתון' תנן ומכל מקום מועיל הדבר כן משום תנאי בית דין, היה רבי נתן חוזר ומקשה לו למה בחור בלשון זו דווקא אם לא מפני שלכו נוסה אחר רבי יוחנן בן ברוקה, ועל כן אמר לו שבאמת 'סבון' תנן, ושוב חזר בו ואמר 'רתון' תנן, ואף לחולקים על רבי יוחנן בן ברוקה מועיל הדבר משום תנאי בית דין, ומה שבחרו לשון זו הוא בכדי לומר שאינו טורף ממשועבדים.

הדר – חזר ואמר אביי, לא מילתא היא דאמר – דברים שאמרתם אינם נכונים, שודאי לא היה צריך רבי לומר שיסבון' תנן כדי להעמיד את המשנה כחכמים, שאם הם 'רתון' תנן עדיין משנתנו יכולה להתפרש כדעתם גם כן, משום דתנן בהמשך המשנה שם בכתובות (נב), שאם לא כתב ליה לאשתו בכתובתה דברים אלו, 'בני נקבין דיתווין ליבי מינאי' – בנות נקבות שיהיו לך ממני, יתוין בביתו ויתוין מנכסאי עד דתילקחן לגוהרין' – תהיינה אחר מיתתי, וישובות בביתי וניזונות מנכסי עד שילקחו לאנשים, אף שלא כתב כן, תיב הוא בתנאי זה, כיון שהוא תנאי בית דין שהתנו וחייבו לו לכל ישראל. ומעתה, כיון שהתקנות ששנו כאחת, ובראשונה נאמר לשון ירושה ובשניה לשון מתנה, והרי זה כאילו בבת אחת כתבם, והרי זה נחשב שנתן ליה בלשון מתנה ולזה בלשון ירושה, וכל שנתן אדם לשני בניו ליה ביירושה ולזה במתנה, אפילו דבני מויד – אפילו חכמים מודים שמועילה הנתנה שבלשון ירושה מדין מתנה, וכאמור לעיל (קכז) שאם כתב לשון מתנה בין בתחילה בין באמצע ובין בסוף דבריו קיימים, ובאה המשנה לומר לשון 'רתון' להשמיע שכן הדין אפילו בשני בני אדם ושתי שדות, לזה אמר בלשון מתנה ולזה בלשון ירושה, שגם בזה דבריו קיימים. ושבח תמיהה רב פפא למה הוצרך רבי לומר שיסבון תנן.

הגמרא דנה בדברי אביי: אמר ליה רב נחומי, ואת דאמר – יש מי שאמר שהיה זה רב תנאי בר מנימי, לאביי,

מנמר נמי לא תנמר מניה – אולם גם אל תלמדו לדון ממנו, אלא תפסקו כפי שדעתכם נוטה, משום דאין לדין אלא מה ששנינו רואות.

הגמרא דנה אם דברי רבי יוחנן בן ברוקה, שאדם מנחיל את נכסיו למי שירצה מיורשיו, נאמר גם בבריא או רק בשכב מרע: קצי – הסתפק רבא, בקריא שאמר פלוני בני יירש שדה פלונית, היאך הדין בזה, כי קא אמר – האם נאמר שמה שאמר רבי יוחנן בן ברוקה (לעיל קל) שיכול אדם להנחיל את נכסיו למי שראוי ליורשו, אין זה אלא בנכב מרע – באדם חולה הנוטה למות, דבר אחרתי הוא – שראוי להוריש מיד, ועליו נאמר הפסוק שממנו למד רבי יוחנן בן ברוקה את דינו (דברים כא טו) 'והיה ביום הנחילו את בניו', אבל בקריא המוריש את נכסיו לבניו, לא אמר רבי יוחנן בן ברוקה שדבריו קיימים, לפי שאין הוא בכלל הפסוק הנזכר, אי דלמא – או שמת נאמר שאפילו בקריא נמי – גם כן אמר רבי יוחנן בן ברוקה את דינו.

הגמרא מביאה ראיה שגם בבריא אמר רבי יוחנן בן ברוקה שמועילה הנחלתו ליורשיו: אמר ליה רב משרשיא לרבא, תא שמע, דאמר לו רבי נתן הבבלי לרבי שסידר את ששה סדרי משנה בארץ ישראל, אתם בארץ ישראל שניתם את משנתכם קדעת רבי יוחנן בן ברוקה הסובר שיכול אדם להנחיל את נכסיו למי שראוי ליורשו, דתנן במסכת כתובות (נב), לא כתב ליה לאשתו בכתובתה דברים אלו, 'בני דיתוין דיתוין ליבי מינאי' – בנים זכרים שיהיו לך ממני, אינו רתון קסא דיתוין ויתר על חולקיהן דעם אחוהו – הם יירשו ממני את כסף כתובתך מלבד חלקם בירושה המגיע להם עם אחיהם שנוולדו לי מאשה אחרת, אף שלא כתב כן, תיב הוא בכך, משום שתנאי בית דין הוא – שהתנו בית דין והטילו עליו חיוב זה ואפילו לא נתחייב מעצמו. וכאילו כתוב כן בשטר הכתובה, והרי זה כרבי יוחנן בן ברוקה שאמר שיכול להנחיל לבן בית הבנים. טענתו של רבי נתן היא, שהיה ראוי לשנות את המשנה לדעת כולם ולא רק לדעת רבי יוחנן בן ברוקה שהוא יחיד נגד רבים.

הגמרא מביאה את תשובת רבי: ואמר לו רבי, אכן לא נאמר במשנה 'רתון', דהיינו ירשו, שאין זו ירושה, אלא 'סבון' – יטלו, תנן במשנה, והיינו שמתנה היא שהוא נותן להם, ומתנה מועילה אף לחכמים, ונמצא שלא שנינו משנתנו כרבי יוחנן בן ברוקה דווקא. ושוב חזר ואמר רבי, ולדות וטוות היתה בי במה שעניתה והעניתי מני בנותי הנכבלי ודחית את טענתו בדבר שאינו נכון, שיש לשאול על דברי, אלא מה דקריא לן – שהלכה מקובלת בירושלמי, שכתובת בנין דרין לא מרפא ממשעבדי – אינה טורפת מנכסים משועבדים, דהיינו שאם לא השאיר אביהם די נכסים בכדי לגבות את הכתובה, אין הם גובים אותה מנכסים שמכר אביהם בחייו, אי סלקא דעתך שיסבון' – יטלו, תנן במשנה, כפי שאמרת, ולא 'רתון' דהיינו ירשו, ונמצא שמתנה היא, קשה, אמאי לא מרפא ממשעבדי – מדוע אין הם גובים אותה מנכסים משועבדים, ובמה נשתנה דינה משאר חובות שגובים אותם גם מנכסים אלו. אלא על כרחך שמע מינה – ניתן ללמוד מכאן ש'רתון' – ירשו, תנן במשנה, וכיון שירושה היא ואין הם זוכים בה אלא לאחר מות אביהם, על כן אין הם טורפים מנכסים שמכר קודם לכן. ומעתה צדק רבי נתן בדבריו שמשנה זו כרבי יוחנן בן ברוקה נשתנה.

הגמרא מסיימת את ההוכחה שרבי יוחנן בן ברוקה דיבר גם בבריא: מאן שמעת ליה דאית ליה תא סבא – ומי שמענו שסובר שאם ריבה לאחר היורשים ומיעט לאחר שדבריו קיימים, הלא הוא רבי יוחנן בן ברוקה, ושמע מינה שאפילו בקריא אמר רבי יוחנן בן ברוקה שיכול הוא להעביר מירוש אחד ליורש אחר, ולא רק בשכב מרע, שהרי האיש המתחייב לאשתו כתובת בנין דכרין בעת שנשאה, בריא הוא באותה עת, ואף על פי כן דבריו קיימים. הגמרא מביאה משא ומתן בדברי רבי: אמר ליה רב פפא לאביי,

אלו, באדם שיש לו כמה בנים, וכתב את כל נכסיו לכנו אחד, וכן
באופן שכתבם לאדם אחד, שבאופן שכתב את הנכסים לאחר אנו
אומרים שהתכוין לתתם לו בפתגמה ולא לעשותו אפטרופוס,
שהרי אינו חושש לכבודו, ואין לומר שהתכוין לעשותו
אפטרופוס מפני שאין בניו יודעים בטיב משא ומתן, שאם כן היה
כותב זאת במפורש ולא היה כותב בשטר לשון מתנה, ובאופן
שכתב את נכסיו לכנו לא התכוין אלא לעשותו אפטרופוס ולא
לתתם לו במתנה, וכאמור לעיל.
(וכן פשוט הוא הדין באופן שכתב את כל נכסיו לאשתו, וכן באופן
שכתבם לאדם אחד, שבאופן שכתבם לאחר ודאי שכוונתו לתת
לו בפתגמה, ובאופן שכתבם לאשתו כוונתו לעשותה אפטרופוס
בלבד).
ואף זה פשוט הוא, שאם כתבם לאשתו הארוסה שעדיין לא נשאה
וכן אם כתבם לאשתו הנרשאה, ודאי נתנם להם בפתגמה, ולא
התכוין לכבודו ולעשותו אפטרופוס, כיון שאינו חושש בכבודו
כלל, זו מפני שעדיין לא נשאה, וזו מפני שכבר גירשה ואינה
אשתו.
אפיכא להו, אם כתב את נכסיו לפת שלו אצל הנשים ו-במקום
שיש לו גם בנים, וכן אם כתב את נכסיו לאשה אצל האחים שלו
ושאין לו בנים ואב, ואחיו יורשים אותו, וכן באופן שכתבם לאשה
אצל בני הפעל, כלומר שכתב את כל נכסיו לאשתו במקום שיש
לו בנים מאשה אחרת, מהו הדין בכל המקרים הללו, האם אנו
אומרים שעשאו כאפטרופוס, או שמא כוונתו לתתם להן במתנה.
שבכתב נכסיו לבתו ויש לו בנים, יתכן שרצה לעשותה אפטרופא
כדי שיכבדה, שהלא הדין הוא שאם מת אדם והשאיר אחריו
נכסים מועטים שאינם מספיקים כדי מזון בניו ובנותיו, שהבנות
יונו מהם והבנים יחזרו על הפתחים, הרי שחושש הוא לכבודו של
בנותיו ואינו רוצה שיתבזו, ועל כן גם כאן ניתן לומר שכוונתו
היתה לעשותה אפטרופא בכדי לכבדה. אלא שמצד שני יש
לומר, שאין הוא חושש לכבודו אלא בזה שלא תזדקק לחזור על
הפתחים, אבל לא שחפץ הוא שגם בניו יכבדו, ועל כן אין לומר
שכוונתו לעשותה אפטרופא כדי שיכבדה, אלא נתנם לה
במתנה.
ובכתב נכסיו לאשתו ויש לו אחים היורשים אותו ושאין לו בנים
ואב, וכאמור, יש לדון שהלא כאן אין אחיו חייבים בכבודה, ואין
סברא לומר שעשאה אפטרופא משום שחפץ שיכבדה, ואם כן
ודאי מתנה גמורה נתן לה. ומצד שני יש לומר, שכיון שאשתו
כגופה, רוצה הוא שאחיו יכבדה אף שאינם חייבים בכך, ולעולם
התכוין לעשותה אפטרופא בלבד.
ובכתב נכסיו לאשתו ואין לו בנים ממנה אלא מאשה אחרת, גם
בו יש לדון אם שייך לומר בו שדואג הוא לכבודה ועל כן עשאה
אפטרופא. כשם שאנו אומרים בכתב נכסיו לאשתו ויש לו בנים
ממנה, משום שכאן אינם חייבים כל כך בכבודה כבכבוד אמם,
שאין חיוב גמור לכבדה, שאין החיוב מפורש בתורה אלא נדרש
מיתור הכתובים, וכל מי שאין חייבים בכבודו, אינו מקפיד אם אין
מכבדים אותו, וגם היא לא תקפיד אם לא יכבדהו אלו, ועל כן
אפשר שלא התכוין כלל לעשותה אפטרופא, ורצה לתתם לה
את נכסיו במתנה, או שמא נאמר שבכל זאת כוונתו לכבדה.
הגמרא פושטת את הספיקות, ומביאה מחלוקת בדבר: אמר רבינא
משמיה דרבא ו-בשם רבא, בכולהו – בכל הנשים המזכירות לעיל,
לא קנה זה שכתב לו דהיינו האשה או הבת, את הנכסים,
ואפטרופא היא, שלא היתה כוונתו אלא שיכבדה היורשים
האחרים בלבד, לבר – חוץ מהכתוב לאשתו הארוסה והכתוב
לאשתו הנרשאה, שבאלו השתים אין הוא דואג לכבודו וכוונתו
היתה לתת להם את נכסיו במתנה.
רב עזריא משמיה דרבא אמר, בכולהו – בכל האופנים האמורים
קני – קנה זה שכתב לו את הנכסים, דהיינו האשה או הבת, לבר –
חוץ מהאשה אצל האחין, שאם כתב נכסיו לאשתו והיורשים הם
אחיו ושאין לו בנים ואב, עשאה אפטרופא, שאנו אומרים שפלי
שאשתו כגופה רצה שאחיו יכבדה, וכן חוץ מאשה אצל בני הפעל,
שאם כתב נכסיו לאשתו ויש לו בנים ממנה אחרת ולא ממנה,
שעשאה אפטרופא, לפי שגם כאן אנו אומרים שרצה בכבודה
כלפי בניו, דהיינו שיכבדה אף שאינה אמם.

ממא דקח רבי דינא איתקון – מנין שבבית דין אחד תוקנו שתי
התקנות, שמפני כך תחשבה לשונות המתנה והירושה כנאמרות
בתוך כדי דיבור, דלמא פתרי רבי דינא איתקון – שמא נתקנו בשני
בתי דינים, ואין שייכות ביניהן, ואין מועיל לשון מתנה שבו על
התקנה האחרת, ועל כן העמידו רבי נתן ורבי את המשנה כרבי
יוחנן בן ברוקה דווקא.
מתרצת הגמרא: לא סלקא דעתך שתקנות אלו נתקנו בשני בתי
דינים, דקתני רישא – שהרי כך נאמר במשנה בבכובות (מס.) קודם
לתקנות אלו, זה מדרש דרש רבי אלעזר בן עזריה לפני חכמים
כאשר נתמנה נשיא, והיה זה פקדון ו-כינוי למושבם של תלמידי
בית המדרש שהיה מסודר שורות שורות ככרם ענבים) פער יבנה,
וכה דרש, חכמים הראשונים תקנו שתי תקנות, שהנשים יירשו את
כתובת אמם, וזוהי תקנת כתובת בנין דכרין, ועוד תקנו שהננות
יונו מנכסי אביהם, ומעתה יש ללמוד תקנה מתקנה ולומר, מה
הננות ואין יורשין את כתובת אמם אלא לאחר מיתת אביהם,
וכאמור בתקנה ירתין, שירושה היא ואינה אלא אחר מיתתה, אף
הננות לא יורנו אלא לאחר מיתת אביהן, ולא בחייו, ולמדנו מכאן
שאין כופין את האב לזון את בניו. מוכיחה הגמרא: דבר זה שלמד
רבי אלעזר בן עזריה תקנה מתקנה, אי אמרת בשלמא שפיר בי
דינא איתקון – שבבית דין אחד התקינו את שתי התקנות, היינו
היילפינן – על כן אנו יכולים ללמוד תקנה מתקנה, שכיון שלא
פירשו שיש חילוק בין התקנות, מסתבר שנתקנו באותו ענין, אלא
אי אמרת שפתרי רבי דינא איתקון – שבשני בתי דינים נפרדים נתקנו
התקנות, אם כן היכי ילפינן – כיצד אנו יכולים ללמוד תקנה
מתקנה, ועל כרחק שנתקנו בבית דין אחד, וממילא הן נחשבות
לשונות ירושה ומתנה הבאות בתוך כדי דיבור, שמועילות גם
לדעת חכמים. ושוב יש להקשות למה הוצרכו רבי נתן ורבי
להעמיד את המשנה כרבי יוחנן בן ברוקה.
הגמרא דוחה את התיורין: ממא – מנין לך להוכיח כן, דלמא
לעולם אימא דרב שפתרי רבי דינא איתקון, ומה שלמדו תקנה מתקנה
לפי שבי דינא פתרא תקון כפי דינא קמא – בית הדין שתיקן את
התקנה השניה, תיקן אותה כפי שתיקן בית הדין הראשון את
התקנה, והטעם שעשו זאת הוא כי היכי דלא תקשה לתקנה
מתקנה – כדי שלא יקשו ויאמרו במה שונה תקנה זו מתקנה זו,
שזו נתקנה על הזמן שלאחר מותו, וזו גם על הזמן שבחייו. ומעתה
אף שלומדים תקנה מתקנה, אין הכרח לומר שהתקנות נתקנו
חדיו ועל ידי כך לשון התקנה שבתאחד מהן מועיל לתקנה השניה,
ולכן גם לחכמים תועיל תקנה כתובת בנין דכרין שנאמרה בלשון
ירושה. ומפני כך תמה רבי נתן למה שנו את כתובת בנין דכרין
כשיטת רבי יוחנן בן ברוקה, ולפיכך הוצרך רבי ליישב את תמיהתו
של רבי נתן באמרו שיסבון תנן.
הגמרא מביאה דין בהלכות צוואת שכיב מרע: אמר רב יהודה אמר
שמואל, שכיב מרע הנותן שפך נכסיו יתנו במתנה לאשתו, לא
עשאה בכך אלא אפטרופא – אחראית על הנכסים, שתפרנס מהם
את בניו כפי אומד דעתה, וכלל לא היה בדעתו לתתם לה במתנה.
וטעם הדבר הוא, שאנו אומדים דעתו של אדם שאינו מניח את
בניו בלא כלום ונותן את כל נכסיו לאשתו, ועל כן ודאי לא היתה
כוונתו לנתינה גמורה.
הגמרא מבררת את פרטיו של דין זה: פשיטא שאם כתב את כל
נכסיו לכנו הנזיל, לא עשאה בכך אלא אפטרופוס על נכסיו, שאנו
אומדים את דעתו שרוצה הוא שישלכו לו אחיו כבוד כיון שהם
חייבים בכבודו מן התורה, ולא התכוין לתתם לו לגמרי ולהשאיר
את בניו כפי האחרים בלא כלום. אמנם יש לשאול, אם כתב את כל
נכסיו לכנו הקטן, דהיינו לאחד מהבנים שאינו הגדול שבהם, מאי
– מהו הדין בזה, האם נאמר שכיון שקטן הוא, אינו חש לכבודו
ואין לומר שהתכוין לעשותו אפטרופוס כדי שיכבדהו, ולפיכך
ודאי התכוין לתתם לו במתנה גמורה, או שמא אף בבן קטן יתכן
שחפץ הוא שיכבדהו.
משיבה הגמרא: איתמר, רב תנילא בר אידי אמר בשם שמואל,
אפילו כתב את כל נכסיו לכנו קטן המופל פערית, כלומר, הקטן
שבאחיו, גם כן אומרים אנו שהתכוין לעשותו אפטרופוס כדי
שינהגו בו אחיו כבוד.
הגמרא מבררת פרטים נוספים בדין זה: פשיטא שבשני אופנים